

GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE LIBERALLEŞMENİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDE ETKİSİ

Seymur AĞAYEV*

Özet

Bu çalışmada, 25 geçiş ekonomisinde Sosyalist bloğunun dağılmasından sonra piyasa ekonomisine yönelik liberalleşme reformlarının, bütçe açıklarının, dış ticaret gelişmelerinin ve siyasi kısıtlamaların ekonomik büyüme etkileri incelenmiştir. Büyüme analizi 1994-2008 yıllarına ait veri seti ve panel veri yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Kullanılan yöntemler kapsamında elde edilen bulgulara göre, geçiş ekonomilerinde piyasa ekonomisine yönelik gerçekleştirilen yapısal dönüşüm reformları ve bütçe açıklarının azaltılması ekonomik büyümeyi artırıcı etki etmiştir. Liberalleşme reformlarının büyüme üzerindeki başlangıç etkisi negatif, sonraki ve nihai etkisi pozitifdir. Bununla birlikte, araştırmaya konu olan ülkelerin uluslararası topluma entegrasyonu da büyümeyi olumlu yönde etkilemiştir. Siyasi haklar üzerindeki kısıtlamaların ise büyüme üzerinde herhangi bir etkisi tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Geçiş Ekonomileri, Ekonomik Büyüme, Liberalleşme Reformları, Panel Veri Yöntemleri.

Abstract

The present study investigates the effects of market oriented structural reforms, government budget deficits, international trade improvements and political constraints on growth in 25 transition countries after the break-up of the socialist block and collapse of the centrally planned economic system. Using panel data for the period 1994-2008, growth determinants of transition countries are examined. Estimation results suggest that, realization of market oriented structural reforms and reducing budget deficit have positive effects on growth performance of transition countries. The initial effect of liberalization reforms is found negative, but subsequent and cumulative effect of market oriented reforms is found positive. Additionally, according to the test results the integration of transition countries to the world economy has positive growth effects. Finally, the results do not provide any argument that supporting the effect of political rights restrictions on economic growth.

Key Words: Transition Economies, Economic Growth, Liberalization Reforms, Panel Data Methods.

1. Giriş

Geçiş ekonomileri kavramı, geçmişte merkezi planlı sosyalist düzenle yönetilmiş fakat daha sonra serbest piyasa ekonomisini ve demokratik toplum düzeni oluşturmaya çalışan ekonomiler için kullanılmaktadır. 1990'lı yılların başlarından itibaren eski sosyalist bloğu ülkelerinde siyasi değişikliklerle beraber merkezi planlı ekonomi modeli terk edilmiş serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir. Bugüne kadar geçiş ekonomilerinde

*Yrd. Doç. Dr. Seymur AĞAYEV, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü ,seymur.agayev@rize.edu.tr

piyasa ekonomisine geçişin gerektirdiği liberalleşme reformlarına paralel olarak makroekonomik istikrar reformları ve demokratikleşmeye yönelik siyasi reformlar farklı düzeylerde uygulanmıştır.

Geçiş ekonomilerinin geçiş sonrası dönemde büyüme performansları ile ilgili yapılan uygulamalı çalışmalarda ekonomik büyüme bu ülkelerde uygulanan ekonomik liberalleşme reformları, makroekonomik istikrar ve siyasi liberalleşme ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Diğer yandan, ABD’de banka iflaslarıyla başlayan dünyadaki mali kriz dünya ülkelerini farklı düzeylerde etkilemeye devam etmektedir. Baş gösteren mali kriz ekonomiye devlet müdahalesinin, ekonomik liberalleşme düzeyinin ve kamu kesimi büyüklüğünün ne olması gerektiği tartışmalarını yeniden alevlendirmiştir. Bu tartışmaların ve yaşanan global krizin geçiş ekonomilerinde piyasa ekonomisine yönelik liberalleşme reform uygulamaları ve ekonomik istikrar politikaları üzerinde etkisi şüphesiz ki olacaktır.

Bu çalışmadaki amaç, 25 geçiş ekonomisine ait panel veri seti kullanılarak piyasa ekonomisine yönelik yapısal dönüşüm reformlarının, bütçe açıklarının, bu ülkelerin uluslararası topluma ekonomik entegrasyonunun ve demokratikleşme çabalarının ekonomik büyümeye etkisini test etmektir. Büyüme üzerinde etkileri araştırılan bu değişkenlerden ilk üçü ekonomik liberalleşme, sonuncusu ise siyasi liberalleşme değişkeni olarak değerlendirilmiştir. Araştırma 1994-2008 dönemini kapsamaktadır. Takip eden bölümde konuya ilişkin literatür sonuçları değerlendirilmiştir. Ardından, bu çalışmada kullanılan panel veri yöntemleri ve veri seti tanıtılmıştır. Dördüncü bölümde araştırma bulguları sunulmuştur. Sonucu bölümde ise elde edilen bulgular değerlendirilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

2. Konu İle İlgili Literatür Taraması

Geçiş ekonomilerinin büyüme performansları ile ilgili yapılan uygulamalı çalışmalarda yapısal dönüşüm reformları, ülkelerin başlangıç koşulları, makroekonomik istikrar, kurumsal gelişmeler, dış ticaret gelişmeleri gibi değişkenlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yapılan çalışmalarda piyasa ekonomisine yönelik yapısal dönüşüm reformlarının ekonomik büyümeye pozitif yönde etki ettiği bulunmuştur. Çalışmaların bazılarında piyasa ekonomisine yönelik reformların başlangıç ve ayrıca gecikmeli etkileri dikkate alınmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şöyle sıralanabilir; Selowsky ve Martin (1997), De Melo ve diğerleri (1997), Hernandez-Cata (1997), Christoffersen ve Doyle (1998), Havrylyshyn ve diğerleri (1998), Berg ve diğerleri (1999), Wolf (1999), Havrylyshyn ve van Rooden (2000), Falcetti ve diğerleri (2000 ve 2005), Wyplosz (2000), Fidrmuc (2001), Koivu (2002), Mervar (2002), Chubrik (2003), Mickiewicz (2005) ve Staehr (2005). Bu çalışmaların sonuçlarına göre yapısal dönüşüm reformları gerçekleştirildikleri dönem ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilerken, daha sonraki dönemlerde ise pozitif yönde etkilemektedir. Ekonomik liberalleşmeye yönelik yapısal dönüşüm reformların büyüme üzerindeki nihai etkilerinin de pozitif yönde olduğu bulunmuştur.

Literatür sonuçlarına göre olumsuz başlangıç koşullarının büyüme üzerindeki etkisi negatiftir. Fakat bu etkisinin zamanla ortadan kaybolduğu tespit edilmiştir. Başlangıç koşulu değişkenleri De Melo ve diğerleri (1997), Fischer ve diğerleri (1996a), Fischer ve diğerleri (1996b), Denizer (1997), Havrylyshyn ve diğerleri (1998), Berg ve diğerleri (1999), Wolf (1999), Havrylyshyn ve van Rooden (2000), Fidrmuc (2001),

Redulescu ve Barlow (2002), Fischer ve Sahay (2004) ve Falcetti ve diğerleri (2005) çalışmalarında dikkate alınmıştır. Bu çalışmalarda ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyleri, doğal kaynak zenginlikleri, merkezi planlı dönemde çarpık sanayileşme düzeyleri, gelişmiş piyasa ekonomilerine uzaklıkları, sosyalist düzende geçirdikleri süre ve daha önce bağımsız olup olmamaları gibi farklı değişkenler başlangıç koşulu göstergeleri olarak dikkate alınmıştır.

Geçiş ekonomilerinde büyümeye ilişkin yapılan çalışmalarda genellikle makroekonomik istikrar göstergesi olarak enflasyon oranı ve bütçe açığı değişkenleri kullanılmıştır. Bazı çalışmalarda, bu değişkenlerin her ikisi birlikte kullanılırken, bazılarında sadece biri tercih edilmiştir. Fischer ve diğerleri (1996a), Fischer ve diğerleri (1996b), Hernandez-Cata (1997), Fischer ve diğerleri (1998), Christoffersen ve Doyle (1998), Berg ve diğerleri (1999), Wolf (1999), Havrylyshyn ve van Rooden (2000), Grogan ve Moers (2001), Fischer ve Sahay (2004), Falcetti ve diğerleri (2005), Iradian (2007a), Ağayev ve Yamak (2009) bu çalışmalara örnek verilebilir. Bu çalışmalarda elde edilen sonuçlara göre fiyat istikrarının sağlanması ve bütçe açıklarının azaltılması büyümeyi pozitif yönde etkilemiştir.

Geçiş ekonomilerinde büyümeye ilişkin çalışmalarda sivil özgürlükler, siyasi haklar, genel özgürlükler, demokratikleşme, yolsuzluklar, hukukun üstünlüğü gibi yasal ve kurumsal faktörlerde ilerlemelerin sağlanmasının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi halen tartışmalıdır. Örneğin, Abed ve Davoodi (2000), Fidrmuc (2001), Grogan ve Moers (2001), Fischer ve Sahay (2004), Iradian (2007a) kurumsal değişkenlerde ilerlemenin büyümeyi pozitif yönde etkilediğini bulmuşlar. Fakat Moers (1999), Havrylyshyn ve van Rooden (2000), Aslund ve Jenish (2005), Emsen ve diğerleri (2006), Ağayev ve Yamak (2009) ise kurumsal değişkenlerle büyüme arasında istatistiksel olarak anlamsız veya ihmal edilebilir zayıf ilişki olduğunu bulmuşlar.

Dış ticaret değişkenleri geçiş ekonomilerinde büyümeye ilişkin çalışmaların birkaçında dikkate alınmıştır. Bu çalışmalara Christoffersen ve Doyle (1998), Havrylyshyn ve van Rooden (2000), Awokuse (2007), Ağayev ve Yamak (2009) çalışmaları örnek verilebilir. Falcetti ve diğerleri (2005) ve Aslund ve Jenish (2005) ise petrol ihracatı değişkeni kullanmışlar. Bu çalışmalarda olumlu dış ticaret gelişmelerinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğine ilişkin bulgular elde edilmiştir.

2000 sonrası yıllarda geçiş ekonomilerinde büyüme oranlarının yüksekliğinin nedenleri iki çalışmada incelenmiştir. Bunlardan ilki büyüme paradoksu adlı Aslund ve Jenish (2005) çalışmasıdır. Bu çalışma sonuçlarına göre kamu harcamaları ve petrol ihracatı geçiş ekonomilerinde büyüme farklılıklarını açıklayan en önemli değişkenlerdir. Geçiş ekonomilerinde 2000 sonrası yıllardaki yüksek ekonomik büyümenin nedenlerini inceleyen diğer bir çalışma ise Iradian (2007a) çalışmasıdır. Iradian (2007a) sonuçlarına göre 1990'lı yıllarda bu ülkelerin üretim düzeylerinde yaşanan hızlı düşüş daha sonraki yıllarda hızlı büyümeyi etkilemiştir. Iradian'ın çalışmasında hızlı büyümeyi açıklayan diğer değişkenler makroekonomik istikrarın sağlanması, piyasa ekonomisine yönelik reformlarının gerçekleştirilmesi ve dış ticaretteki olumlu gelişmelerdir.

3. Ekonometrik Yöntem ve Veri Seti

Panel veri ekonomik birimlere ait zaman serisi gözlemlerinin yatay kesit formunda bir araya getirilmesi ile oluşturulur. Bu yöntemin yatay kesit ve zaman boyutuna sahip olması, ekonomik davranış ve ilişkilerin modellenmesinde yatay kesit ve zaman serisi

analizlerine oranla daha geniş olanak sunmaktadır. Panel veri için model aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{kit}X_{kit} + \dots + \beta_{Kit}X_{Kit} + u_{it} \quad (1)$$

Burada, $i = 1, \dots, N$; $t = 1, \dots, T$; $k = 1, \dots, K$

(1) no'lu denklemde i , modeldeki ekonomik birimleri gösterir. Bu, panelin yatay kesit boyutunu ilgilendirir. Denklemde yer alan t ise, her bir birime ait zaman serisi boyutunu ifade eder. N , modeldeki birimlerin sayısını; T , her birime ait gözlem sayısını, K ise bağımsız değişken sayısını gösterir. u_{it} i 'inci ekonomik birimin t dönemindeki hata terimidir.

Panel veri sabit etkiler modeli birimler arasındaki bireysel farklılıkların sabit terimdeki farklılıklarla yakalanabileceğini varsayar. Bu durumda, her bir ekonomik birim zamana göre değişmeyen bir sabit terime sahip olur. Sabit terimler model dışında bırakılan bağımsız değişkenlerin (omitted variables) etkilerini gösterirler (Greene, 2000, s.560; Maddala, 2001, s.573-575; Stock-Watson, 2003, s.278-283). Sabit etkiler modelinde (1) no'lu denklemdeki α_i sabit terimi her bir birim için farklı bir değer alır. Her birime ait α_i sabitinin bu birime ait bir kukla değişkeninin bir fonksiyonu olduğu varsayılır ve model ortak parametre, X bağımsız değişkenleri ve $(N - 1)$ sayıdaki kukla değişken cinsinden ifade edilir. Bu durumda kukla değişkenlerinden her biri paneldeki birimlerin bireysel etkilerini yansıtır.

Kukla değişkenlerden dolayı sabit etkiler yöntemine, kukla değişkenli en küçük kareler [Least Squares Dummy Variables (LSDV)] yöntemi de denmektedir (Maddala, 2001, s.574).

Tesadüfi etkiler modelinde α_i sabit teriminin birimler için tesadüfi olarak değiştiği kabul edilir. Yani bireysel etkilerin tesadüfi bir olaydan ortaya çıktığı varsayılır. α_i 'nin modelin hata teriminden u_i bağımsız olduğu varsayılır. 1 no'lu denklemdeki α_i terimi tesadüfi etkiler için; $\alpha_i = \alpha' + \mu_i$ şeklinde ifade edilir. Burada α_i birimler için bilinmeyen sabit ortalama parametre, μ_i ise bireysel farklılıkları gösteren gözlemlenemeyen tesadüfi hatalardır. μ_i parametresi tesadüfi olarak ortaya çıkan bireysel farklılıkları ifade ettiğinden, modelin hata payı olan μ_i 'ler birbirlerinden ve u_i 'lerden bağımsızlar.

Aynı birim dahilinde farklı zaman periyotları için $\alpha_i = \alpha' + \mu_i$ terimi sabit olduğundan, birim dahilinde hata terimleri arasında korelasyon ilişkisi ortaya çıkacaktır. Bu durum genelleştirilmiş en küçük kareler [Generalized Least Squares (GLS)] yönteminin kullanılmasını gerektirir. Panel veriye uygulanan GLS yöntemi sonuçları ile LSDV yöntemi sonuçları, T gözlem sayısının çok olması durumunda birbirine çok yaklaşırlar. (Maddala, 2001, s.576).

Literatürde, panel veri tahmininde sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modellerinden hangisinin tercih edilmesi ile ilgili testler vardır. Bunlar Hausman ve Breusch-Pagan testleridir. Fakat sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modellerinden sadece birinin kullanılması gerektiğine ilişkin kesin bir ayırım yoktur. Bu modeller arasında kesin bir tercih yapılması hatalı tahminlere neden olabilir (Greene, 2000, s.576). Aynı şekilde, Erlat (2006)'ya göre Hausman test sonuçları sabit etkiler ve tesadüfi etkiler yöntemleri arasında kesin bir tercih yapılmasını sağlamaz (Erlat, 2006, s.22). Bu çalışmada Hausman model seçim testi uygulanmakla beraber, sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modelleri arasında kesin bir ayırma gidilmemiştir.

Hausman test istatistiği, panel veri tesadüfi etkiler yöntemine göre koşularak hesaplanır. Yani, başlangıçta paneldeki birimlere ait spesifik etkinin tesadüfi olduğu varsayılır. Bu testte, tesadüfi etkiler modelindeki sabit terim ve hata teriminden oluşan hata bileşenlerinin ($v_i = u_i + \mu_i$) modeldeki bağımsız değişkenlerden bağımsız olduğu hipotezi test edilir. Hausman testinde sabit etkiler ve tesadüfi etkiler yöntemlerine göre tahmin edilmiş bağımsız değişken parametreleri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı araştırılır.

Tablo 1: Araştırmada Kullanılan Değişkenler, Tanım ve Kaynakları

Değişken adı	Tanım	Kaynak
GDP	Ekonomik büyüme; 1994-2008 yıllarına ait sabit fiyatlarla yıllık GSYİH artışı.	2004-2009 yıllara ait EBRD geçiş raporları.
REF	Yapısal reform endeksi; Piyasa ekonomisine geçişle ilgili EBRD'nin sekiz reform endeksinin aritmetik ortalaması şeklinde hesaplanmıştır. Bu reform endeksleri büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi; küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi; işletmelerin yeniden yapılandırılması; fiyatların serbestleştirilmesi; kambiyo işlemleri ve ticaretin serbestleştirilmesi; rekabet politikası; bankacılık ve faiz oranlarının serbestleştirilmesi; bankacılık dışı mali kurum reformlarına ilişkin endeksleridir. Endeksler 1 (± 0.33) ile 4 (± 0.33) arasında değişir. 1 planlı ekonomideki, 4 ise gelişmiş piyasa ekonomilerindeki ilgili reform düzeyini yansıtır.	2004-2009 yıllara ait EBRD geçiş raporları.
GGB	Bütçe açığı; 1994-2008 yılları için konsolide bütçe dengesinin GSYİH oranı. Kamu harcamalarının gelirlere oranla fazla olması durumu yani bütçe açığı halinde bu değişken negatiftir.	2004-2009 yıllara ait EBRD geçiş raporları.
TRAD	Dışa açıklık oranı; dış ticaret hacminin GSYİH oranı.	2004-2009 yıllara ait EBRD geçiş raporları.
PR	Siyasi yasaklar; Freedom House'un yayınladığı bu endeks 1 ile 7 arasında değişmektedir. Endeks değerinin 1 olması siyasi haklar konusunda tam özgürlüğün, 7 olması ise bu konuda tam yasağın olmasını ifade eder.	Freedom House Freedom in the World ülke istatistikleri.

Geçiş ekonomilerinde piyasa ekonomisine yönelik yapısal dönüşüm reformlarının, makroekonomik istikrarın, bu ülkelerin uluslar arası topluma ekonomik

entegrasyonunun ve demokratikleşme çabalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisin test edilmesinde kullanılan model aşağıdaki gibi oluşturulmuştur;

$$GDP_{it} = \alpha_{it} + \beta_{1it}REF_{it} + \beta_{2it}REX_{it-1} + \beta_{3it}GGB_{it} + \beta_{4it}TRAD_{it} + \beta_{5it}PR_{it} + u_{it} \quad (2)$$

(2) no'lu denklemde GDP_{it} , i 'inci ülkenin t yılındaki GSYİH artış oranıdır. REF_{it} ve REX_{it-1} yapısal reform değişkenleridir. Bu değişkenlerden ilki i 'inci ülkede t yılında, ikincisi ise $(t - 1)$ yılında gerçekleştirilen yapısal reformların t yılı GSYİH'sı üzerindeki etkisini gösterir. Modeldeki diğer açıklayıcı değişkenler GGB_{it} ; i 'inci ülkeye ait t yılı bütçe dengesi GSYİH oranını, $TRAD_{it}$; i 'inci ülkeye ait t yılı dış ticaret hacmi GSYİH oranı, PR_{it} ; i 'inci ülkenin t yılı siyasi haklar üzerindeki yasaklar endeksinin büyüme üzerindeki etkisini gösterir. u_{it} hata teriminin, tüm zamanlarda ve tüm birimler için bağımsız ve $u_{it} \sim IID(0, \sigma^2)$ şeklinde dağılım gösterdiği varsayılır. α_{it} teriminin ise sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modellerinde farklı özellikler taşıyor ve model dışında bırakılan değişkenlerin etkisini ifade eder.

1994-2008 yılları için 25 geçiş ekonomisinde ekonomik büyüme ile yapısal reformlar, makroekonomik istikrar, dış ticaret ve kurumsal gelişmeler arasındaki ilişkinin test edilmesinde kullanılan veri seti ile ilgili bilgiler Tablo 1'de verilmiştir. Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Arnavutluk, Bulgaristan, Makedonya, Romanya, Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Moldova, Ukrayna, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan araştırmayı kapsayan ülkelerdir.

4.Araştırma Bulgular

25 geçiş ekonomisinde ekonomik büyümenin belirleyicilerini incelemek amacıyla oluşturulan (2) no'lu eşitliğe, sabit etkiler yada tesadüfi etkiler modellerinden hangisinin uygulanacağına karar vermek için Hausman model seçim testi uygulanmıştır. Hausman model seçim testine ilişkin sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir. Tabloda her iki modele göre değişken katsayıları, t istatistikleri, katsayıların varyans farkları ve Hausman χ^2 istatistiği verilmiştir. Tablodaki χ^2 istatistiği %1 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Buna göre sabit terim bağımsız değişkenlerden bağımsızdır şeklindeki H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu durumunda (2) no'lu modelde sabit terimle bağımsız değişkenler arasında korelasyon olduğu kabul edilmiş ve büyüme denklemi sabit etkiler; kukla değişkenli en küçük kareler (LSDV) yöntemine göre tahmin edilmiştir.

Hausman χ^2 istatistiğine göre tercih edilmesi gereken sabit etkiler modelinde PR değişkeni hariç diğer tüm değişkenlere ait katsayı işaretleri beklentileri karşılamaktadır. Aynı şekilde PR değişkeni hariç diğer tüm değişkenlere ait katsayılar istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre, piyasa ekonomisine yönelik yapısal dönüşüm reformları gerçekleştirildikleri yıl GSYİH artışını negatif yönde, daha sonraki yıllarda ise pozitif yönde etkilemektedir. Bütçe açıklarının azaltılması ve dışa açıklık oranındaki artış da büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Sabit etkiler modelinde PR değişkenine ait katsayının işareti beklentileri karşılamakla birlikte gerekli istatistiksel özelliği taşımamaktadır.

Tablo 2'den de görüldüğü gibi, tesadüfi etkiler modeline göre tahmin edilmiş REF, REF(-1), GGB ve TRAD değişkenlerine ait katsayılar, sabit etkiler modeli katsayılarıyla aynı işaretlidir ve istatistiksel olarak da anlamlıdır. Tesadüfi etkiler

yöntemi sonuçlarına göre PR değişkenine ait katsayı, sabit etkiler yönteminde olduğu gibi beklentileri karşılamamakta fakat istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre panel veri tesadüfi etkiler modeli sonuçlarına göre de piyasa ekonomisine yönelik yapısal dönüşüm reformları gerçekleştirildikleri yıl GSYİH artış oranını negatif yönde, daha sonraki yıllarda ise pozitif yönde etkilemektedir. Sabit etkiler modelinde olduğu gibi bütçe açıklarının azaltılması ve dışa açıklık oranındaki artış da büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.

Panel veri sabit etkiler ve tesadüfi etkiler yöntemlerine göre tahmin edilen değişken katsayılarının karşılaştırılmasında şu sonuçlara varılabilir. Her iki modeldeki sabit terim aynı işaretle bulunmakla beraber, sadece sabit etkiler modelinde anlamlı bulunmuştur. REF, REF(-1), GGB ve TRAD değişkenlerine ait katsayı işaretleri her iki yöntemde de beklentileri karşılamaktadır. Bu değişkenlerden TRAD hariç diğerlerine ait katsayıların iki yöntem arasındaki varyans farkları da istatistiksel olarak anlamsızdır.

TRAD değişkenine ait katsayıların varyans farkları ise ancak %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. İki yöntem arasında en önemli farklılık PR değişkenine ait katsayılarından kaynaklanmaktadır. Sabit etkiler modelinde bu değişkene ait katsayı istatistiksel olarak anlamsız, tesadüfi etkiler modelinde ise anlamlı bulunmuştur. Hausman χ^2 istatistiğine göre tercih edilmemesi gereken tesadüfi etkiler modelindeki bu sonuca göre siyasi haklar üzerindeki kısıtlamalar büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.

25 geçiş ekonomisinin 1994–2008 yılları için, sabit etkiler modeline göre tahmin edilmiş LSDV büyüme modeli sonuçları Tablo 3’de verilmiştir. Tabloda GSYİH artışını açıklayan değişkenlere ait ve ülkelerin bireysel etkilerini gösteren katsayılar, standart hataları, *t* istatistikleri ve anlamlılıkları ifade edilmiştir.

Tablo 2: Hausman Model Seçim Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabit Etkiler Modeli		Tesadüfi Etkiler Modeli		Varyans Farkı
	Katsayı	t istatistiği	Katsayı	t istatistiği	
REF	-4,8476	-1,6818 ^c	-5,8033	-2,2819 ^b	1,8405
REF(-1)	7,9019	3,4811 ^a	8,3611	3,8022 ^a	0,3169
GGB	0,4436	5,6423 ^a	0,4282	6,0496 ^a	0,0012
TRAD	0,0474	2,7057 ^a	0,0228	1,9498 ^c	0,0002 ^c
PR	0,5580	1,1326	0,8561	3,0233 ^a	0,1626
Sabit	-8,0863	-1,7668 ^c	-5,5886	-1,4954	
R ²	0,3894		0,2362		
Düzeltilmiş R ²	0,3341		0,2251		
Hausman χ^2	16,9658 ^a				

Not: (a), (b) ve (c) simgeleri, sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde ait oldukları istatistiğin anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 3: Sabit Etkiler Modeli Sonuçları

Bağımlı Değ.:GDP	Katsayı	Std, Hata	t-istatistiği	P> t
REF	-4,8476	2,8824	-1,6818	0,0936 ^c
REF(-1)	7,9019	2,2699	3,4811	0,0006 ^a
GGB	0,4436	0,0786	5,6423	0,0000 ^a
TRAD	0,0474	0,0175	2,7057	0,0072 ^a
PR	0,5580	0,4927	1,1326	0,2582
Hırvatistan	-8,1270	4,9612	-1,6381	0,1024
Çek Cum.	-11,7218	5,0905	-2,3027	0,0219 ^b
Estonya	-11,3490	5,0891	-2,2301	0,0264 ^b
Macaristan	-10,9578	5,3693	-2,0408	0,0421 ^b
Letonya	-7,4055	4,7129	-1,5713	0,1171
Litvanya	-7,5745	4,7954	-1,5795	0,1152
Polonya	-7,2858	5,0285	-1,4489	0,1483
Slovak Cum.	-10,0820	5,0842	-1,9830	0,0482 ^b
Slovenya	-10,2611	4,5921	-2,2345	0,0261 ^b
Arnavutluk	-2,5334	4,7208	-0,5366	0,5919
Bulgaristan	-11,2552	4,4669	-2,5197	0,0122 ^b
Makedonya	-11,5524	4,6479	-2,4855	0,0134 ^b
Romanya	-8,0887	4,5274	-1,7866	0,0749 ^c
Ermenistan	-2,3522	5,0268	-0,4679	0,6401
Azerbaycan	-2,2245	4,9345	-0,4508	0,6524
Beyaz Rusya	-7,5852	4,6670	-1,6253	0,1051
Gürcistan	-3,5742	4,7667	-0,7498	0,4539
Moldova	-10,7845	4,5236	-2,3841	0,0177 ^b
Ukrayna	-7,9674	4,5162	-1,7642	0,0787 ^c
Rusya	-9,6791	4,9046	-1,9735	0,0493 ^b
Kazakistan	-8,8681	5,3617	-1,6540	0,0991 ^c
Kırgızistan	-8,1624	5,3869	-1,5151	0,1307
Tacikistan	-8,6510	5,0920	-1,6989	0,0903 ^c
Türkmenistan	-4,2502	4,5760	-0,9288	0,3537
Özbekistan	-9,8633	5,0363	-1,9585	0,0510 ^c
R ² : 0,3894				
Düzeltilmiş R ² : 0,3341				
Gözlem sayısı: 350				

Not: (^a), (^b) ve (^c) simgeleri, sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde ait oldukları istatistiğin anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablodan görüldüğü gibi, piyasa ekonomisine yönelik reformların aynı yılın GSYİH'sı üzerindeki etkisini ifade eden REF değişkenine ait katsayı negatif ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Ekonomik liberalleşme reformlarının bir dönem gecikmesini gösteren REF(-1) değişkenine ait katsayı ise pozitif, %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve REF değişkeni katsayısından mutlak değer olarak daha büyüktür. Bu sonuç, liberalleşme reformlarının büyüme üzerindeki nihai etkisinin pozitif olduğunu gösterir. Bilindiği gibi reformları kaynakların üretim faktörleri arasında yeniden dağılımına neden olur. Örneğin, özelleştirme reformlarıyla birlikte üretim faktörleri el değiştirmektedir. Yeniden dağılım sürecinde ilk olarak mevcut üretim süreçleri olumsuz yönde etkilenmekte ve verimlilik düşmektedir. Çünkü üretim sürecinin yeniden organizasyonu ve üretim alışkanlıklarının edinmesi zaman maliyetine neden olur. Bundan dolayı piyasa ekonomisine yönelik liberalleşme reformlarının başlangıç etkileri negatif olabilir. Piyasa ekonomisine yönelik reformlar üretimin yeniden organizasyonu ve daha etkin yönetim anlayışının benimsenmesi ile gerçekleştirilir. Üretim süreçlerinde ve piyasalarda etkinliğin artması verimlilik artışına ve dolayısıyla üretim artışına neden olur.

Tablo 4'de görüldüğü gibi GGB değişkeni katsayısı da beklenildiği gibi pozitif ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu, bütçe açıklarının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği ve makroekonomik istikrarın sağlanmasının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği anlamına gelir. TRAD değişkeni geçiş ekonomilerinin dış dünya ile entegrasyonunun bir göstergesidir. Bu değişkene ait katsayı pozitif ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Ülkelerin dışa açıklık oranındaki artışın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Geçiş ekonomilerinde siyasi liberalleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemek için modele dahil edilen siyasi haklar üzerindeki yasaklar değişkeni katsayısı beklentileri karşılamamakta ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 3'de bağımsız değişkenler tarafından açıklanamayan, her bir ülkeye ait bireysel etkiler ülke adlarıyla verilmiştir. Tablodan ifade edilen bireysel etkilerden Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Bulgaristan, Makedonya, Romanya, Moldova, Ukrayna, Rusya, Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan kukla değişkenlerine ait katsayıların anlamlı olduğu görülmektedir.

5. Sonuç

Bu çalışmada nispeten ortak sosyoekonomik özelliklere sahip 25 geçiş ekonomisinde piyasa ekonomisine yönelik reformların, bütçe açıklarının, dış ticaret gelişmelerinin ve siyasi yasakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma 1994-2008 dönemi için yürütülmüştür. Ekonomik büyüme üzerinde etkisi araştırılan bu değişkenlerden ilk üçü ekonomik liberalleşme, sonuncusu ise siyasi liberalleşme göstergesi olarak dikkate alınmıştır.

Çalışmada yürütülen panel veri sabit etkiler ve tesadüfi etkiler yöntemi ortak sonuçlarına göre piyasa ekonomisine yönelik yapısal dönüşüm reformları cari dönemde ekonomik büyümeyi negatif yönde, sonraki dönemde pozitif yönde etkilemektedir. Her iki yöntemde de liberalleşme reformlarının büyüme üzerindeki nihai etkisi pozitiftir. De Melo ve diğerleri (1996), Sachs (1996) Selowsky ve Martin (1997), De Melo ve diğerleri (1997), Hernandez-Cata (1997), Christoffersen ve Doyle (1998), Havrylyshyn ve diğerleri (1998), Berg ve diğerleri (1999), Wolf (1999), Havrylyshyn ve van Rooden

(2000), Falcetti ve diğerleri (2000 ve 2005) ve Fidrmuc (2001) de liberalleşme reformlarının büyüme üzerindeki etkisine ilişkin benzer sonuçlar elde etmişler.

Sabit etkiler ve tesadüfi etkiler ortak sonuçlarına göre araştırma döneminde 25 geçiş ekonomisinde bütçe açığının azaltılması ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemiştir. Geçiş ekonomilerinde büyümeye ilişkin yapılan çalışmalardan, bütçe açığının açıklayıcı değişken olarak kullanıldığı Fischer ve diğerleri (1996a), Fischer ve diğerleri (1996b), Fischer ve diğerleri (1998), Berg ve diğerleri (1999), Wolf (1999), Nath (2005), Iradian (2007a), Ağayev ve Yamak (2009) çalışmalarında da bütçe açığındaki azalmanın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğine ilişkin bulgular elde edilmiştir.

Geçiş ekonomisi ülkelerinin, geçiş dönemi öncesinde sadece birbirileri ile ve CMEA'ya (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi) dahil sosyalist ülkelerle dış ticaret ilişkileri vardı. Bu ülkeler, piyasa ekonomisine geçişle birlikte tüm dünya ülkeleri ile serbest dış ticaret yapma olanağı bulmuşlar. Dışa açıklık oranı dış ticaret gelişmelerinin ve dış dünya ile ekonomik entegrasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ölçmek için modele dahil edilmiştir. Sabit etkiler modeli ve tesadüfi etkiler modeli ortak sonuçlarına göre 25 geçiş ekonomisinde dışa açıklık oranındaki artış 1994-2008 döneminde ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemiştir.

Literatürde dış ticaret değişkenlerinin kullanıldığı çalışmalara Christoffersen ve Doyle (1998), Havrylyshyn ve van Rooden (2000), Iradian (2007a), Ağayev ve Yamak (2009) örnek verilebilir. Falcetti ve diğerleri (2005), Aslund ve Jenish (2005) ise petrol ihracatı değişkenini dikkate almışlar. Bu çalışmalarda da olumlu dış ticaret gelişmelerinin büyümeyi pozitif yönde etkilediğine ilişkin bulgular elde edilmiştir.

Büyüme modelindeki diğer açıklayıcı değişken ise siyasi liberalleşme göstergesi olarak düşünülen siyasi haklar üzerindeki yasaklar veya kısıtlamalar değişkenidir. Bu kurumsal değişken demokratikleşme çabalarının veya siyasi özgürlüklerin ekonomik büyümeye etkisini yansıtır. Panel veri tesadüfi etkiler modelinde siyasi yasaklar değişkeni katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunmakla birlikte beklentileri karşılamamaktadır. Bu değişkene ait sabit etkiler katsayısı ise yeterli istatistiksel özellikleri taşımamaktadır. Buna göre geçiş ekonomilerinde siyasi liberalleşmenin veya demokratikleşme çabalarının ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir pozitif etkisi tespit edilememiştir.

Geçiş ekonomilerinde büyümeye ilişkin yapılan çalışmalarda kurumsal değişkenlerle ilgili farklı sonuçlar alınmıştır. Örneğin Fidrmuc (2001), Grogan ve Moers (2001), Fischer ve Sahay (2004) ve Iradian (2007a) kurumsal değişkenlerde olumlu gelişmelerin büyümeyi pozitif yönde etkilediğine ilişkin sonuçlar elde edilmişler. Fakat Moers (1999), Havrylyshyn ve van Rooden (2000), Aslund ve Jenish (2005), Emsen ve diğerleri (2006), Ağayev ve Yamak (2009) ise kurumsal değişkenlerle büyüme arasında istatistiksel olarak anlamsız veya çok zayıf ilişki bulmuşlar. Bu çalışmada siyasi haklar üzerindeki yasakların büyüme üzerindeki etkisine ilişkin elde edilen sonuçlar da Moers (1999), Havrylyshyn ve van Rooden (2000), Aslund ve Jenish (2005), Emsen ve diğerleri (2006), Ağayev ve Yamak (2009) çalışmaları ile benzerlik gösterir.

Elde edilen bulgulara göre, çalışmaya konu olan 25 geçiş ekonomisinde piyasa ekonomisine geçişin gerektirdiği yapısal dönüşüm reformlarının gerçekleştirilmesi, bütçe açıklarının azaltılması ve ülkelerin uluslar arası topluma ekonomik entegrasyonu

büyüme hızını artırıcı etki göstermiştir. Bu sonuca dayanarak, geçiş ekonomilerinde ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi için ekonomik liberalleşmeye yönelik yapısal dönüşüm reformlarının ve makroekonomik politikaların desteklenmesi gerektiği söylenebilir.

Kaynaklar

- Abed, G. T. ve Davoodi, H. R. (2000), "Corruption, Structural Reforms, and Economic Performance in the Transition Economies", *IMF Working Paper*, WP/00/132.
- Ağayev, S., Yamak, N. (2009), "Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri", *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 4, s.179-204.
- Aslund, A., Boone, P. ve Johnson, S. (1996), "How to Stabilize: Lessons from Post-communist Countries", *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, s.217-291.
- Aslund, A. ve Jenish, N. (2005), "The Eurasian Growth Paradox", *Institute for International Economics Working Paper*, 06-5.
- Awokuse, O. T. (2007), "Causality between Exports, Imports, and Economic Growth: Evidence from Transition Economies", *Economics Letters*, 94, s.389-395.
- Baltagi, B. H. (2005), *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, John Wiley & Sons Ltd, England.
- Barlow, D. (2006), "Growth in Transition Economies: A Trade Policy Perspective", *Economics of Transition*, Vol. 14, No. 3, s.505-515.
- Berengaut, J. ve Woytek, K. E. (2005), "Who is Still Haunted by the Specter of Communism? Explaining Relative Output Contractions under Transition", *IMF Working Paper*, WP/05/68.
- Berg, A., Borensztein, E., Sahay, R. ve Zettelmeyer, J. (1999), "The Evolution of Output in Transition Economies: Explaining the Differences", *IMF Working Paper*, WP/99/73.
- Christoffersen, P. ve Doyle, P. (1998), "From Inflation to Growth: Eight Years of Transition", *IMF Working Paper*, WP/98/100.
- Chubrik, A. (2003), "Market Reforms and Economic Growth in Post-Communist Economies: A Panel Data Approach", Web: <http://pdc.ceu.hu/archive/00002188/01/ReformsandGrowth.pdf>.
- Dawson, P. J. (2003), "Financial Development and Growth in Economies in Transition", *Applied Economics Letters*, 10, s.833-836.
- Değer, M. K. ve Emsen, Ö. S. (2006), "Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Panel Veri Analizleri (1990-2002)", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, s.121-137.
- De Macedo, J. B. ve Martins, O. J. (2006), "Growth, Reform Indicators and Policy Complementarities", *FEUNL Working Papers*, No. 484.
- De Melo, M., Denizer, C. ve Gelb, A. (1996), "From Plan to Market: Patterns of Transition", *The World Bank Policy Research Working Paper*, 1564.
- De Melo, M., Denizer, C., Gelb, A. ve Tenev, S. (1997), "Circumstance and Choice: The Role of Initial Conditions and Policies in Transition Economies", *The World Bank Policy Research Working Paper*, 1866.

- Denizer, C. (1997), "Stabilization, Adjustment and Growth Prospects in Transition Economies", *The World Bank Policy Research Working Paper*, 1855.
- Dethier, J. J., Ghanem, H. ve Zoli, E. (1999), "Does Democracy Facilitate the Economic Transition? An Empirical Study of Central and Eastern Europe and the Former Soviet Union", *The World Bank Policy Research Working Paper*, 2194.
- EBRD, Transition Report, European Bank for Reconstruction and Development, London (several issues).
- Emsen, Ö. S., Değer, M. K. ve Karaköy, Ç. (2006), "Liberalizasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Göreceli Gelişmiş ve Az Gelişmiş Geçiş Ekonomileri Deneyimleri", *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16, s.1-19.
- Enders, W. (1995), *Applied Econometric Time Series*, John Wiley & Sons, New York.
- Erlat, H. (2006), *Panel Data: A Selective Survey*, Unpublished Lecture Notes, Department of Economics, Middle East Technical University.
- Falcetti, E., Raiser, M. ve Sanfey, P. (2000), "Defying the Odds: Initial Conditions, Reforms and Growth in the First Decade of Transition", *EBRD Working Paper*, No.55.
- Falcetti, E., Lysenko, T. ve Sanfey, P. (2005), "Reform and Growth Re-examining the Evidence", *EBRD Working Paper*, No.90.
- Fidrmuc, J. (2001), "Economic Reform, Growth and Democracy during Post-communist Transition", *William Davidson Institute Working Paper*, No. 372.
- Fischer, S., Sahay, R. ve Vegh, C. A. (1996), "Economies in Transition: The Beginnings of Growth", *The American Economic Review*, Vol. 86, No. 2, s.229-233.
- Fischer, S., Sahay, R. ve Vegh, C. A. (1996), "Stabilization and Growth in Transition Economies: The Early Experience", *Journal of Economic Perspectives*, Volume 10, Number 2, ss.45-66.
- Fischer, S., Sahay, R. ve Vegh, C. A. (1998), "From Transition to Market: Evidence and Growth Prospects", *IMF Working Paper*, WP/98/52.
- Fischer, S. ve Sahay, R. (2004), "Transition Economies: The Role of Institutions and Initial Conditions", *Festschrift in Honor of Guillermo A. Calvo*, International Monetary Fund.
- Gillman, M. ve Haris, M. N. (2004), "Inflation, Financial Development and Growth in Transition Countries", *Monash University Department of Econometrics and Business Statistics Working Paper*, 23/04.
- Godoy, S. ve Stiglitz, J. E. (2006), "Growth, Initial Conditions, Law and Speed of Privatization in Transition Countries: 11 Years Later", *NBER Working Paper*, 11992.
- Greene, W. H. (2000), *Econometric Analysis*, Fourth Edition, Upper Saddle River Prentice Hall, New Jersey.
- Grigorian, D. A. ve Martinez, A. (2000), "Industrial Growth and the Quality of Institutions: What Do (Transition) Economies Have to Gain from the Rule of Law?", *The World Bank Policy Research Working Paper*, 2475.
- Grogan, L. ve Moers, L. (2001), "Growth Empirics with Institutional Measures for Transition Countries", *Economic Systems*, 25, s.323-344.

- Güngör, B. ve Yamak, R. (2002), "Growth and Inflation Effects of Economic and Political Reforms in Transition Economies", *Russian and East European Finance and Trade*, Vol. 38, No. 1, s.102-114.
- Havrylyshyn, O., Izvorski, I. ve Rooden, R. (1998), "Recovery and Growth in Transition Economies 1990-97: A Stylized Regression Analysis", *IMF Working Paper*, WP/98/141.
- Havrylyshyn, O. ve Rooden, R. (2000), "Institutions Matter in Transition, but so do Policies", *IMF Working Paper*, WP/00/70.
- Havrylyshyn, O. ve Wolf, T. (1999), "Determinants of Growth in Transition Countries", *Finance & Development*, Vol. 36, No. 2.
- Hernandez-Cata, E. (1997), "Liberalization and the Behavior of Output during the Transition from Plan to Market", *IMF Working Paper*, WP/97/53.
- Heybey, B. ve Murrell, P. (1999), "The Relationship between Economic Growth and the Speed of Liberalization during Transition", *Journal of Policy Reform*, Vol. 3, No. 2, s.121-137.
- Hsiao, C. (2003), *Analysis of Panel Data*, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hsiao, C. (2005), "Why Panel Data?", *The Singapore Economic Review*, Vol. 50, No. 2.
- Hsiao, C. (2006), "Panel Data Analysis – Advantages and Challenges", *University of Southern California IEPR Working Paper*, No. 49.
- Iradian, G. (2007), "Rapid Growth in Transition Economies: Growth-Accounting Approach", *IMF Working Paper*, WP/07/164.
- Iradian, G. (2007), "Rapid Growth in Transition Economies: Panel Regression Approach", *IMF Working Paper*, WP/07/170.
- Kim, B. Y. ve Pirttila, J. (2003), "The Political Economy of Reforms: Empirical Evidence from Post-Communist in the 1990s", *Bank of Finland Institute for Economies in Transition (BOFIT) Discussion Paper*, No. 4/2003.
- Koivu, T. (April 10, 2002), "Does Financial Sector Development Affect Economic Growth in Transition Countries?", *Nordic Conference in Development Economics*, Norway.
- Loukoianova, E. ve Unigovskaya, A. (2004), "Analysis of Recent Growth in Low-Income CIS Countries", *IMF Working Paper*, WP/04/151.
- Maddala, G. S. (2001), *Introduction to Econometrics*, Third Edition, John Wiley & Sons Ltd, England.
- Mervar, A. (2002), "Economic Growth and Countries in Transition", *Economic Trends and Economic Policy*, No. 92, s.53-87.
- Mickiewicz, T. (2005), "Is the Link between Reforms and Growth Spurious? A Comment", *William Davidson Institute Working Paper*, No. 775.
- Moers, L. (1999), "How Important are Institutions for Growth in Transition Countries?", *Tinbergen Institute Discussion Papers*, No. 99-004/2.
- Nath, H. K. (2005), "Trade, Foreign Direct Investment and Growth: Evidence from Transition Economies", *Sam Houston State University Department of Economics and International Business Working Paper Series*, No. 05-04.
- Pushak, T., Tiangson, E. R. ve Varoudakis, A. (2007), "Public Finance, Governance, and Growth in Transition Economies: Empirical Evidence from 1992-2004", *The World Bank Policy Research Working Paper*, 4255.

- Redulescu, R. ve Barlow, D. (2002), "The Relation between Policies and Growth in Transition Countries", *Economics of Transition*, Vol. 10, No. 3, ss. 719-745.
- Rusinova, D. (2007), "Growth in Transition: Reexamining the Roles of Factor Inputs and Geography", *Economic Systems*, 31, s.233-255.
- Sachs, J.D. (1996), "The Transition at Mid Decade", *The American Economic Review*, Vol. 86, No. 2, s.128-133.
- Segura-Ubierno, A., Simone, A. ve Gupta, S. (2006), "New Evidence on Fiscal Adjustment and Growth in Transition Economies", *IMF Working Paper*, WP/06/244.
- Selowsky, M. ve Martin, R. (1997), "Policy Performance and Output Growth in the Transition Economies", *The American Economic Review*, Vol. 87, No. 2, s.349-353.
- Staehr, K. (2005), "Reforms and Economic Growth in Transition Economies: Complementarity, Sequencing and Speed", *The European Journal of Comparative Economics*, Vol. 2, No. 2, s.177-202.
- Stock, J. H., and Waston, M. W. (2003), *Introduction to Econometrics*, Addison-Wesley, Boston USA.
- Wolf, H.C. (1999), "Transition Strategies: Choices and Outcomes", *Princeton Studies in International Finance*, No. 85.
- Wyplosz, C. (2000), "Ten Years of Transformation: Macroeconomic Lessons", *The World Bank Policy Research Working Paper*, 2288.